

ХОДЄЄВА Н. В.,

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри цивільного
права і процесу
(Харківський національний університет
внутрішніх справ)

УДК 347.122

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-3-1-23>

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ СУБ'ЄКТИВНИХ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ ТА ВИЗНАЧЕННЯ ЇХ У РАМКАХ ЦИВІЛЬНИХ ВІДНОСИН ІЗ ПРИВОДУ ІНФОРМАЦІЇ ПРО СТАН СВОГО ЗДОРОВ'Я

У статті розглядаються проблемні питання стосовно визначення теоретичних аспектів захисту суб'єктивних цивільних прав у рамках цивільних відносин із приводу інформації про стан свого здоров'я.

Ключові слова: захист суб'єктивних цивільних прав, інформація про стан свого здоров'я, захист, охорона, право на захист, порушення права, невизнання права, оспорювання права.

В статье рассматриваются проблемные вопросы относительно определения теоретических аспектов защиты субъективных гражданских прав в рамках гражданских правоотношений касаясь информации о состоянии своего здоровья.

Ключевые слова: защита субъективных гражданских прав, информация о состоянии своего здоровья, защита, охрана, право на защиту, нарушение права, непризнание права, оспаривание права.

The article deals with the problematic issues concerning the definition of theoretical aspects of the protection of the subjective civil rights in the areas of civil relations concerning the information on the state of health.

Key words: protection of subjective civil rights, information about the state of his health, protection, protection, law enforcement, violation of law, inviolability of law, protection of law.

Вступ. Право на інформацію про стан свого здоров'я, як і будь-яке суб'єктивне право, має реальну цінність, якщо у разі порушення його можна захистити. Акцентуючи на цьому, В.П. Грибанов зазначив, що суб'єктивне право, яке надано особі, але не забезпечене від його порушення необхідними засобами захисту, є лише «декларативним правом» [1, с. 153]. Тому саме правовий захист є досить важливим як у дослідженні права на інформацію про стан свого здоров'я, так і для безпосередньої його реалізації.

Постановка завдання. Метою цієї статті є розгляд проблемних питань стосовно визначення теоретичних аспектів захисту суб'єктивних цивільних прав у рамках цивільних відносин із приводу інформації про стан свого здоров'я.

Результати дослідження. Нині виникають певні дискусії у зв'язку з тим, що в науці цивільного права немає єдиного визначення захисту суб'єктивних цивільних прав, яке б задовольняло всіх науковців. Отже, доцільно як проаналізувати теоретичні аспекти захисту безпосередньо суб'єктивних цивільних прав, так і визначити їх у рамках цивільних відносин

із приводу інформації про стан свого здоров'я. Отримаємо більш повну характеристику особливостей реалізації цього права в нормативно закріпленій системі захисту суб'єктивних прав особи.

В юридичній літературі переважають погляди науковців, в яких основний акцент під час розгляду захисту суб'єктивних цивільних прав робиться безпосередньо на його державно-правовому характері, який полягає у відновленні порушеного права, забезпеченні виконання юридичного обов'язку [2, с. 56; 3, с. 9]. Отже, захист розглядається як функція держави, яка за допомогою певних спеціальних заходів спрямована як на припинення конкретних правопорушень, так і на відновлення порушених інтересів або ж забезпечення умов їх задоволення в інших формах.

Як вважав С.С. Алексєєв, захист суб'єктивного цивільного права – це державно-примусова діяльність, спрямована на поновлення порушеного права, забезпечення виконання юридичного обов'язку [4, с. 180]. Тоді виникає питання про природу права на самозахист та його здійснення, зокрема відібрання медичної книжки в осіб, які не мають права з нею ознайомлюватись. Виважено до цього підійшов Р.Б. Шишка, який зазначив, що захист суб'єктивного цивільного права – це діяльність володільця прав чи уповноважених органів із застосування правоохоронних заходів державно-примусового характеру (заходів відповідальності або заходів захисту), спрямованих на визнання або відновлення порушеного суб'єктивного права [5, с. 28].

На противагу вищезазначеним поглядам, є інші наукові погляди, де захист визначається як змога уповноваженої особи застосувати певні заходи правоохоронного характеру задля поновлення свого порушеного чи оспорюваного права [6, с. 335; 7, с. 409]. Варто погодитись із В.П. Грибановим, що право на захист не обмежується лише застосуванням державою заходів примусового характеру, а пов'язується, насамперед, із діяльністю самого суб'єкта щодо поновлення порушеного права та припинення дій, що його порушують [1, с. 107].

Цивільне законодавство України, визначаючи право на захист, не обмежується діяльністю державних або інших уповноважених органів, яка спрямована на застосування засобів примусового впливу до правопорушника, а досить широко регулює відносини самозахисту прав самим потерпілим (ст. 19 ЦК України), які не мають державно-примусового характеру. Також ст. 20 ЦК України передбачено певні особливості здійснення права на захист. Р.Б. Шишка до захисту прав включив форми (юрисдикційну та неюрисдикційну), засоби та способи [8, с. 118].

Отже, можна дійти висновку, що правовий захист не може обмежуватись лише можливістю застосування юридично закріплених захисних механізмів. Особа самостійно наділена правом обирати певні способи захисту відповідно до змісту порушеного права, характеру правопорушення та його наслідків або взагалі відмовитися від застосування засобів захисту.

Також необхідно зазначити, що в науковій літературі є різні погляди щодо співвідношення таких понять, як «захист» та «охорона» [9, с. 46]. Враховуючи цей факт, ми вважаємо за доцільне відмежувати поняття «захист права на інформацію про стан свого здоров'я» від поняття «охорона права на інформацію про стан свого здоров'я».

В широкому розумінні охороною є вся сукупність засобів, які забезпечують нормальний хід реалізації суб'єктивних прав, до яких включаються заходи не тільки правового, але й економічного, політичного, організаційного та іншого характеру, спрямовані на створення необхідних умов для здійснення суб'єктивних прав [10, с. 53; 11, с. 29–37; 12, с. 10]. У такому разі поняття «охорона цивільних прав» охоплює поняття «захист цивільних прав».

У вузькому (буквальному) тлумаченні під охороною цивільних прав розуміють лише передбачені законом засоби, що спрямовані на відновлення чи визнання цивільних прав та інтересів у разі їх порушення чи оспорювання [13, с. 291]. У цьому разі поняття охорони та захисту збігаються.

Отже, не доцільно позначати таку юридичну категорію, як засоби відновлення порушених прав, двома термінами «захист» та «охорона». А тому доцільно поняття «охорона цивільних прав» використовувати в широкому значенні, але не як сукупність, а як систему

форм, засобів та способів, якої варто дотримуватися як імперативу. Це має нейролінгвістичне значення для оцінки дій чи діяльності з охорони.

На підставі вищевикладеного під охороною права на інформацію про стан свого здоров'я необхідно розуміти систему засобів та способів, які забезпечують здійснення суб'єктивного права, попереджають можливості його порушення, а у разі порушення забезпечують його відновлення та усунення причини, що їх породжують. Тобто ми доходимо висновку, що поняття «охорона права на інформацію про стан свого здоров'я» охоплює поняття «захист права на інформацію про стан свого здоров'я».

Законодавством України втілено широкий підхід до розуміння охорони права на інформацію. Так, відповідно до ст. 7 Закону України «Про інформацію», охорона права на інформацію забезпечується шляхом гарантування державою всім учасникам інформаційних відносин рівних прав і можливостей доступу до інформації; заборони обмеження права обирати форми і джерела одержання інформації, закріплення можливості вимагати усунення будь-яких порушень зазначеного права тощо. Отже, зазначена стаття до категорії «охорона права на інформацію про стан свого здоров'я», окрім засобів усунення порушень права на інформацію про стан свого здоров'я (засобів захисту), зараховує і ті засоби, які, своєю чергою, забезпечують нормальний хід реалізації права на інформацію про стан свого здоров'я.

Суб'єктивне право на захист у механізмі здійснення права на інформацію про стан свого здоров'я можна також розглядати як змогу особи з метою запобігання протиправним посяганням на суб'єктивне право на інформацію про стан свого здоров'я та поновлення його у разі порушення використовувати певні заходи правоохоронного характеру.

Насамперед, змога особи захищати право на інформацію про стан свого здоров'я ґрунтується на положеннях ч. 5 ст. 55 Конституції України, ст. 15 та ст. 275 ЦК України, якими передбачено право особи захищати свої суб'єктивні права в разі їх порушення, невизнання або оспорювання, та п. 2 ч. 2 ст. 7 Закону України «Про інформацію», якою закріплено змогу вимагати усунення будь-яких порушень права на інформацію.

В юридичній літературі неоднозначно визначається місце права на захист у системі цивільних прав. Так, згідно з традиційною концепцією, право на захист є складовою частиною суб'єктивного цивільного права поряд із правом на власні дії та правом вимагати відповідної поведінки від зобов'язаних осіб. Принаймні володілець інформації, її документальної форми унеможлиблює доступ до неї сторонніх осіб.

Прихильники цієї концепції обґрунтовують, що невід'ємною якістю суб'єктивного права є забезпечення його можливістю захисту, яка, своєю чергою, існує не паралельно з іншими, закріпленими у суб'єктивному праві можливостями, а притаманна їм безпосередньо [14, с. 73–74].

Всупереч традиційній концепції є інші наукові погляди, відповідно до яких право на захист є самостійним суб'єктивним правом. На підтвердження цього факту акцентовано на тому, що право на захист з'являється в суб'єкта лише в момент порушення чи оспорювання права, а його реалізація відбувається у певних рамках цивільних правовідносин, що виникають [15, с. 25; 6, с. 336].

Отже, право на захист є характерним для всіх суб'єктивним правом, у т. ч. й право на інформацію про стан свого здоров'я, оскільки кожне суб'єктивне право підлягає захисту, навіть у тому разі, коли право на захист не передбачене цивільним законодавством, але у будь-якому разі не має суперечити його нормам.

Щодо суб'єктивного права на інформацію про стан свого здоров'я, то право на захист входить до складу цього права разом із правом на власні дії щодо збирання, використання, поширення, зберігання, інформації про стан свого здоров'я. Необхідність захисту права на інформацію про стан свого здоров'я виникає, коли відбулося посягання на нього, яке може здійснюватись певними способами, які визначені ч. 1 ст. 15 ЦК України, відповідно до змісту якої кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання. Однак нині зазначені підстави захисту досліджено неповною мірою, що, своєю чергою, негативно відбивається на виборі способу захисту права на інфор-

мацію про стан свого здоров'я, як і будь-якого іншого суб'єктивного права, у зв'язку з тим, що саме від точного визначення природи посягання на суб'єктивне право залежить вибір певного способу його захисту.

Посягання на суб'єктивне право шляхом його порушення. В доктрині цивільного права під порушенням зазвичай розуміють такий стан суб'єктивного права, при якому воно зазнало протиправного впливу з боку правопорушника, що призвело до зменшення чи припинення суб'єктивного права, внаслідок чого уповноважена особа позбавлена змоги здійснити його [16, с. 29]. Отже, порушенням права на інформацію про стан свого здоров'я є позбавлення уповноваженої особи змоги здійснити певні дії, які передбачено змістом цього права (збирати, використовувати, поширювати, зберігати інформацію про стан свого здоров'я). Порушення права на інформацію про стан свого здоров'я відбувається шляхом вчинення певних дій, якими можуть бути дії фактичного або юридичного характеру:

- дії фактичного характеру можуть виявлятися в перешкоджанні особі збирати, використовувати, поширювати, зберігати інформацію як безпосередньо, так і за допомогою різних технічних пристроїв, зокрема електронної техніки;

- дії юридичного характеру полягають у прийнятті органами державної влади неправомірних актів, які обмежують змогу особи збирати, використовувати, поширювати, зберігати, інформацію про стан свого здоров'я;

- інші дії осіб, які можуть використовувати документи, що містять таку інформацію. Так, типовою є затримка лікарями медичних книг та карток, внаслідок чого порушується право на вчасне одержання лікарських даних.

Порушення права на інформацію про стан свого здоров'я є підставою для застосування різних способів захисту цивільних прав, а їх вибір залежить від характеру порушення цього права. Якщо дії, які порушують право на інформацію про стан свого здоров'я, містять склад цивільного правопорушення, можливим є застосування способів захисту, які є заходами юридичної відповідальності, а саме: відшкодування майнової шкоди (ст.ст. 16, 22 ЦК України), відшкодування моральної шкоди (ст.ст. 16, 23 ЦК України).

Всі інші способи захисту, які передбачено в ч. 2 ст. 16 ЦК України, не належать до заходів юридичної відповідальності, а саме: визнання права на інформацію про стан свого здоров'я; припинення дії, яка порушує право; визнання незаконними рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб, якими порушено право особи на інформацію про стан свого здоров'я.

Посягання на суб'єктивне право шляхом його невизнання. Невизнання права на інформацію про стан свого здоров'я виявляється в пасивних запереченнях наявності в особи цього суб'єктивного права або права збирати, використовувати, поширювати, зберігати, інформацію про стан свого здоров'я. Невизнання права на інформацію про стан свого здоров'я самій уповноваженій особі шкоди не завдає, але робить її непевною у своєму праві на інформацію про стан свого здоров'я. З метою здійснення захисту такого права особа, яка ним наділена, має вдатися до активних дій – звернутися до суду з вимогою про визнання права на інформацію про стан свого здоров'я.

Посягання на суб'єктивне право шляхом його оспорування в юридичній літературі розглядається як посягання на певне суб'єктивне право, що, своєю чергою, не є порушенням цього суб'єктивного права, але ускладнює положення особи, яку наділено таким правом [17, с. 11].

Оспорування права на інформацію про стан свого здоров'я полягає в запереченні наявності його в особи або змоги збирати, використовувати, поширювати, зберігати інформацію про стан свого здоров'я в юрисдикційному органі. На відміну від невизнання, оспорування права на інформацію відбувається внаслідок активних дій третьої особи, яка ставить під сумнів право особи збирати, використовувати, поширювати, зберігати, інформацію про стан свого здоров'я. У цьому разі особа, яка наділена правом на інформацію про стан свого здоров'я, має просити компетентний орган підтвердити наявність у неї такого права.

Необхідно зазначити, що захист права на інформацію про стан свого здоров'я здійснюється вільно. Так, відповідно до ст. 20 ЦК України, право на захист особа здійснює на свій розсуд, нездійснення особою права на захист не є підставою для припинення цього права. Особа, право на інформацію про стан свого здоров'я якої зазнало посягань, самостійно вирішує, чи застосовувати заходи правоохоронного характеру задля поновлення порушеного, оспорюваного чи невизнаного права, а також обирає форми та способи його захисту.

Висновки. Отже, дослідивши теоретичні аспекти захисту суб'єктивних цивільних прав та визначення їх у рамках цивільних відносин із приводу інформації про стан свого здоров'я, слід зазначити, що під захистом права на інформацію про стан свого здоров'я розуміється правомірна реакція на порушення фізичними, юридичними особами, а також суспільством і державою шляхом невизнання або ж оспорювання права на інформацію про стан свого здоров'я з метою припинення порушення, поновлення чи визнання зазначеного права, або ж компенсації завданої шкоди правомочній особі, що, своєю чергою, відбувається в певному процесуальному чи процедурному порядку, які є юридичною формою захисту цього суб'єктивного права, а саме права на інформацію про стан свого здоров'я.

Список використаних джерел:

1. Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав. 2-е изд., стереотип. Москва : Статут, 2001. 411 с.
2. Илларионова Т.И. Основания внедоговорной ответственности организации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Свердловск, 1971.
3. Ромовская З.В. Защита в советском семейном праве. Львов : Изд-во при Львовском государственном университете Издательского объединения «Вища школа», 1985. 180 с.
4. Алексеев С.С. Общая теория права : в 2 т. Т. 1. Москва : Юридическая литература, 1981. 359 с.
5. Шишка Р.Б. Охрана прав інтелектуальної власності: авторсько-правовий аспект : монографія. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. 369 с.
6. Гражданское право. Том 1. Учебник : 6-е изд. / под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. Москва : ТК Велби, 2002. 776 с.
7. Гражданское право. Учебник : в 2 т. Т. I : 2-е изд., перераб. и доп. / отв. ред. Е.А. Суханов. Москва : Волтерс Клувер, 2004–2005. 816 с.
8. Цивільне право України : підручник / за ред. проф. Бошицького Ю.Л. та проф. Шишки Р.Б. (кер. авт. кол.). Загальна частина. Київ : Ліра-К, 2014. С. 335.
9. Красавчикова Л.О. Личная жизнь граждан под охраной закона. Москва : Юридическая литература, 1983. 160 с.
10. Дробышевская Т.В. Личные неимущественные права граждан и их гражданско-правовая защита : монографія. Красноярск : Красноярский гос. ун-т, 2001. 131 с.
11. Давидова Н.О. «Регулювання», «охорона», «захист»: співвідношення понять на прикладі особистих немайнових відносин». *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2007. № 6. С. 29–37.
12. Притика Ю.Д. Проблеми захисту цивільних прав та інтересів у третейському суді : моногр. Київ : Ін Юре, 2006. 636 с.
13. Гражданское право : учебник : в 2 т. Т. I / под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. 5-е изд., перераб. и доп. Москва : ПБОЮЛ Л.В. Рожников. 2001. 632 с.
14. Братусь С.Н. Юридическая ответственность и законность. Очерк теории. Москва : Юридическая литература, 1976. 215 с.
15. Елисейкин П.Ф. Правоохранительные нормы: понятие, виды, структура. *Защита субъективных прав и гражданское судопроизводство*. Вып. 2. Сборник научных трудов. Ярославль, 1977. С. 25–36.
16. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар : у 2 ч. Ч. 1 / за заг. ред. Я.М. Шевченко. Київ : Ін Юре. 2004. 692 с.
17. Богданова Е.Е. Защита от контрагента. Проблемы субъективных гражданских прав и интересов в договорных отношениях. Москва : Приор-издат, 2006. 208 с.

